

Philip Greven

The Protestant Temperament. Patterns of Child-Rearing, Religious Experience, and the Self in Early America

BERNARD KRUITHOF

Wat godsdienst doet met mensen, en wat mensen doen met godsdienst, daar gaat het over in dit meeslepende boek van de historicus Philip Greven. Hoe beleefden Amerikanen tussen de zestiende en de negentiende eeuw hun protestantisme en hoe vormde dat hen? En vooral: hoe kom je daarachter? In de jaren zeventig was het gebruiken van ego-documenten, zoals de historicus Presser bronnen als brieven en dagboeken had genoemd, betrekkelijk nieuw. Het was ook niet gemakkelijk om dergelijke bronnen te vinden en al helemaal niet om ze te interpreteren. In deze studie uit 1977 laat Greven zien hoe goed hij is in het bijeengaren van juist dat soort materiaal en hoe knap hij is in het vinden van de treffendste citaten. Greven maakt een onderscheid tussen drie soorten van godsdienstige beleving, samenhangend met gevoel, verstand en een bepaalde persoonlijkheidsstructuur (het 'self').

Die drie duidt hij aan met 'evangelical', 'moderate' en 'genteel'. En hij vindt die verschillen in beleving dwars door allerlei verschillende kerkelijke stromingen en richtingen terug. Kenmerkend voor de evangelischen is de diepgaande afschuw van de eigen persoon en de onuitroeibare overtuiging dat ze slecht zijn, geneigd tot alle kwaad en niet in staat tot enig goed, zoals de Heidelbergse Catechismus dat formuleerde. De enige manier om daar onderuit te komen was de onvoorwaardelijke onderwerping van de individuele gelovige aan de wil van God. Essentieel voor evangelischen was de bekering. De moderates of gematigden waren veel minder extreem, veel minder dan de evangelischen overtuigd van de noodzaak van een dramatische wedergeboorte. Omdat ze minder geobsedeerd waren dan evangelischen door de macht van de zonde, waren ze eerder geneigd om te geloven dat de genade en de verlossing zich niet per se hoefden aan te dienen in de vorm van een dramatische ommekeer. De

* New York: Alfred A. Knopf, 1977

'genteel' waren nogal anders dan de beide andere richtingen. Ze waren vol zelfvertrouwen dat God het goede met hen voorhad, werden niet geteisterd door gevoelens van zondigheid en nietswaardigheid en al evenmin geterroriseerd door de dwingende eisen van een te streng geweten. Met een gerust hart leiden ze hun leven en namen als vanzelfsprekend aan dat ze in een staat van genade verkeerden.

Op zichzelf is het niet erg verrassend dat in een compleet religieuze samenleving als Amerika de mensen onderverdeeld kunnen worden in een dergelijk drieslagstelsel. Wat het echt interessant maakt is dat Greven die drie soorten godsdienstig temperament gebruikt om te laten zien hoe ingrijpend de invloed daarvan is op gevoelens, ideeën en gedragingen. De geschiedenis van Amerika kan beter begrepen worden als we weten hoe dat in zijn werk ging.

Het mooiste zijn de hoofdstukken over de meest radicale variant, de 'evangelicals'. Essentieel voor hen is het gebod, ouders en God lief te hebben en te vrezen; en ouders moesten eerst en vooral de wil van hun kinderen breken. Dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan. In tientallen opvoedingshandleidingen, maar ook in dagboeken en brieven, geldt het breken van de wil als de noodzakelijke voorwaarde voor een vroom en godsdienstig leven. Kinderen werden gezien als kleine engeltjes, maar ook als zondaren in de dop. De minste ongehoorzaamheid werd gezien als een ominieus voorteken. Wie zijn kinderen echt liefhad, zorgde er nauwkeurig voor dat ze niet zondigden. Rust, reinheid en regelmaat waren minimum voorwaarden. Het doordrijven van de eigen wil, door huilen en willekeurig welk dwingelanderig gedrag ook, moest ten koste van alles worden voorkomen. De ouders moesten zorgen voor totale beheersing van het kind en diens omgeving, uit vrees dat het niet opgewassen zou zijn tegen de verleidingen van het vlees. Ouders mochten zachtaardig zijn, handelen uit liefde, maar nimmer vergeten dat er grenzen waren – en dat bij elke overtreding onmiddellijk en drastisch moest worden ingegrepen. Kinderen die zo werden opgevoed, slaagden er maar zelden in om zichzelf anders te zien dan als zondige en slechte mensen. Ze werden achtervolgd door hun strenge geweten, en haakten naar een teken van genade, zoals zich dat voor kon doen wanneer men de ervaring deelachtig werd van de wedergeboorte in Christus. Tientallen citaten maken de lezer getuige van de gewetensnood en de zielesmart, waaronder evangelicals leden. Groot was hun zelfverachting, hun angst om toch weer tot zonde te vervallen, hun afkeer van hun eigen slechte en zwakke zelf. 'Self must be denied', zoals een dominee het in de zeventiende eeuw kortaf beschreef. Zoals het kind zich geheel moet schikken naar het gezag van zijn ouders, zo moet de gelovige zich geheel schikken naar de wil van God. En dat, meent Greven, leidde tot verborgen en verhulde agressie, zowel tegen zichzelf als tegenover de buitenwereld. 'The full measure of the aggressiveness and anger of evangelicals

has never been taken by historians, even though the actions of evangelicals provide an unending record of their warfare with the unregenerative world in which they lived. (...) The very violence of their language and the ferocity of their denunciations – both of individuals and of doctrines – revealed the powerful impulses of hostility that erupted from deep within these repressed individuals' (p. 121).

Preciesen, zoals aanhangers van deze richting in Nederland heetten, hadden het niet gemakkelijk, en ze waren niet gemakkelijk. Ze streefden naar zuiverheid, en ze ontmoetten in de wereld niets dan onkuisheid en onreinheid, in denken en in doen, waartegen ze onophoudelijk moesten strijden. Ze ontmoetten niets dan vijanden, en de ergsten waren wel de rekkelijken, degenen die hen eigenlijk het meest na stonden, maar die minder absoluut en fanatiek waren. Dat zijn degenen die Greven de 'moderates' noemt. Zij vonden dat het gezag van ouders grenzen had, dat de menselijke natuur zondig was maar niet door en door verrot, en dat de rede de hartstochten kon en moest beheersen. Kinderen moesten gehoorzamen, maar dat werd niet bereikt door hun wil totaal te breken, maar door hun wil om te buigen in de juiste richting, als een boompje dat door de kweker in de juiste vormen wordt geleid. Anders dan in veel preciese kringen, zijn de gezinnen van gematigden (rekkelijken) niet zo geïsoleerd en op zichzelf teruggeworpen. In heel wat brieven en dagboekfragmenten blijken grootouders en andere familieleden een belangrijke rol te spelen in de opvoeding van de kinderen. De macht van de ouders werd alleen daardoor al ingeperkt en gerelativeerd. Dominee Samuel Willard schreef in 1703: 'Parents ought to maintain their Authority, by avoiding the extreams of Rigour and Indulgence. (...) Children are not to be treated as Brutes or Slaves' (p. 161) Om kinderen te bewegen, het goede te doen, moesten ouders hun een deugdzaam leven voorleven, het goede voorbeeld geven. Plicht en liefde moesten elkaar in evenwicht houden, en Greven vindt in zijn materiaal tientallen voorbeelden van hartelijke en oprechte liefde tussen ouders en kinderen.

Het derde deel, over degenen die Greven aanduidt als 'the Genteel', is het minst degelijk gedocumenteerd; en de vrije, zelfverzekerde levensstijl die de 'genteel' ten toon spreidden, heeft meer te maken met geld en status dan met godsdienst. Rijke landeigenaren uit het Zuiden van de Verenigde Staten voelden zich landadel, en gedroegen zich dienovereenkomstig. Bij hen geen *mortification of the flesh*, of *moderate control*. En wat buitenstaanders steeds weer opviel was hoe ze hun kinderen verwendden, en hoe die kinderen er zonder meer van uitgingen dat de wereld voor hen open lag, en dat ze het zich konden permitteren aan hun verlangens en wensen toe te geven zonder schuldgevoel of zelfverachting.

Greven heeft ongelooflijk veel egodocumenten gevonden, op zich zelf al een hele prestatie. En die heeft hij vervolgens gebruikt voor een bijzonder elegant gecomponeerd collectief portret van de Amerikaanse samenleving tot het midden van de negentiende eeuw. Tocqueville, Weber en vele anderen die over Amerika schreven verbaasden zich steeds weer over de grote rol van de kerken in de Amerikaanse samenleving. Wie dit boek van Greven uit heeft, heeft daar meer begrip voor gekregen.

Philip J. Greven (1935) is emeritus hoogleraar sociale geschiedenis aan Rutgers University (Newark, NJ). Hij schreef o.a. *Four generations: population, land, and family in colonial Andover, Massachusetts*, 1970; *Child-rearing concepts, 1628-1861: historical sources*, 1973 en *Spare the child: the religious roots of punishment and the psychological impact of physical abuse*, 1991.